

VARGA ISTVÁN

Egykorú hírlapi tudósítások Szekfű Gyula 1945. áprilisi előadásáról

Az 1945 késő telén—kora tavaszán megalakult Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete kezdeti tevékenységében jelentős kezdeményeként tarthatjuk számon a középiskolai történelemtanárok átképzésére irányuló törekvést. Azon a napon, amikor Magyarország teljes felszabadulásáról a hadijelentésekből az ország közvéleménye értesült, 1945. április 5-én a Szakszervezet főtitkárának Béki Ernőnek a vezetésével összeült a „haladó szellemű magyar történészek” egy csoportja, hogy „a középiskolai történelemtanárok átképzését célzó legsürgősebb teendőket” megállapítsa.¹ A megbeszélésen elhatározták, hogy a Szakszervezet Múzeum utcai székházában április 13-ától, péntektől kezdődően előadássorozatot indítanak, s a bevezető előadás megtartására Szekfű Gyula professzort kérték fel. Az egymást követő pénteki napokon délután 3 órakor tartandó előadások további előadóit Mód Aladár, Ember István, Vigh Károly és Berlász Jenő személyében nevezték meg. A sorrend azonban módosult. Április 20-án Ember István igazgató a modern történelemoktatás alapelemeit ismertette, április 27-én Berlász Jenő egyetemi magántanár „Gazdasági és társadalmi tényezők a magyar történelemben” címmel tartott előadást, míg május 4-ére Mód Aladár előadását jelezték, témájának közelebbi megjelenése nélkül. Az utóbbi három előadás közül kizárólag Berlász Jenő előadásáról találhatunk mintegy húsz-huszonöt soros összefoglalást a másnapi *Szabad Népb*ben.²

Ez alkalommal nem lehet feladatunk az előadássorozat nyomon kísérése; kizárólag a Szekfű Gyula bevezető előadásáról szóló hírlapi tudósításokra szorítkozunk. Szekfű Gyulának nem volt előre elkészített kézírata; vázlatból, jegyzeteiből tartotta meg előadását, amelyet a résztvevők konzultációs kérdései és Szekfű válaszai követtek.³ Az alább közlendő tudósítások egyikéből megtudjuk, hogy a Pedagógus Szakszervezet az egyes előadásokat litografált formában tervbe vette az iskolák rendelkezésére bocsátani; ám az akkori rendezetlen viszonyok között, a harcok elülte után két-három hónappal, nehézségekbe ütközött szabad sokszorosítógépet találni és még inkább a stencilpapírt és a papírt biztosítani. Ha Szekfű Gyula előadását később végleges formába öntötte és sikerült az előbbieken jelzett akadályokat elhárítani, lehet, hogy valamelyik iskola irattárából, vagy történelemtanári hagyatékból egyszer előkerül egy ilyen litografált példány.

Szólnunk kell az előadás előkészítésének feltételezhető körülményeiről. Az még csak elképzelhető, hogy a budapesti iskolákhoz eljutott a Pedagógus Szakszervezet meghívója, de az akkori postai viszonyokra emlékezve, ha a vidéki iskolák egyáltalán kaptak meghívót, az nyilvánvalóan túl későn érkezett, hogy az akkori vasúti közlekedés mellett, a vidéki tanárok nagyobb arányú részvételét feltételezhetnénk. A másik mód a hírlapi előrejelzés volt. A *Szabad Nép* és a *Szabad Szó* április 10-én közölte Szekfű előadásának híret, utóbbi többszörös elírással, úgy hogy a 11-i szám helyreigazításban jelezte az előadás tényleges helyét és idejét. Így esetleg csak a Budapesthez közel eső középiskolák történelemtanárainak lehetett módjukban a Budapestre való felutazás.

Az alábbiakban közlendő hírlapi tudósítások egybevetéséből meglehetősen világosan kiderül, hogy Szekfű Gyula történelemlátása 1945 áprilisában jócskán ellenté-

¹ Értekezlet a középiskolai történelemtanárok átképzéséről. *Szabad Nép*, 1945. április 10. sz. 5.

² A történelemtanítás bűnei. Berlász Jenő egyetemi m. tanár előadása. *Szabad Nép*, 1945. április 28. sz. 4.

³ Pach Zsigmond Pál akadémikus szíves közlése. — Ehelyütt legyen szabad köszönetet mondanom Pach Zsigmond Pálnak, hogy apróbb-fontosabb információival, nemkülönben ösztönzésével segítségemre volt jelen közlemény létrejöttében.

tes volt korábbi — 25–30 évvel azelőtti — önmaga nézeteivel. Szekfű Gyula fordulata azonban nem, vagy nem kizárólag 1945 késő teléhez — kora tavaszához köthető. Akiknek módjukban volt — hogy csak a legismertebb megnyilvánulásait említsük — az 1941. karácsonyi *Népszavában* közölt „A szabadság fogalma” c. cikkét, ill. a *Magyar Nemzetben* 1943–1944 fordulóján megjelent „Valahol utat veszítettünk . . .” c. cikksorozatát megjelenésükkor olvasni, azok, ha értő szemmel olvastak, már akkor észlelhették Szekfű Gyula változásait. A születésének 100. évfordulója alkalmából elhangzott megemlékezésekből ismeretessé vált apróbb, de egyre sokasodóbb jelek pedig 8–10 évvel előbből mutatják annak az emberi fejlődésnek a folyamatát, amely 1945 áprilisában akkori csúcspontján nyilatkozott meg.

Az újabbskori magyar történettudománynak számos, jelentős eredménye mellett, egyik mulasztása volt, hogy Szekfű Gyula életművét nem *teljességében* szemlélte. Korábban főként csak a „Három nemzedék” konzervatívizmását, a két háború közötti korszak gondolatrendszerében betöltött negatív szerepét méltatták figyelemre. Pedig egy történetírói életmű megítélésénél — nézetünk szerint — „a honnan jött?—hová érkezett?” kérdésének megítélésében az utóbbira kell helyezni a nagyobb hangsúlyt, még akkor is, ha a „hová érkezett”-életszakasz munkásságának terjedelme az egész életműnek csak kisebb hányada.

A Szekfű Gyula születésének 100. évfordulója alkalmából megjelent, ill. elhangzott, összességükben a szekfűi életművet szélesebb, skálán bemutatató megnyilatkozásokhoz az alábbiakban, az 1945. április 13-i előadásáról szóló hírlapi tudósítások közlésével kívánunk hozzájárulni, amelyekből — legalább részben — rekonstruálható Szekfű Gyula gondolatmenete, mondanivalója. Eleddig Szekfű előadásáról jószerivel csupán Révai József reflexióiból⁴ volt tudomásunk, aki nagy elismeréssel adózott Szekfű 1945. áprilisi nézetei iránt, de egyúttal további „tudományos önbírálatot” várt tőle:⁵ „*Tudósnál, történésznél a szó néha többet jelent a tetteknél*” — emelte ki maga Révai. Ez a tetszést fordulat jól beleillett abba a világbékebe, amely az „önbírálattal”, „önkritikával” minden helyre tetteknél vélt. (Általánosságban: a szó aligha jelenthet *többet* a tetteknél. Tudós esetében a Révai alkotta fordulatot legfeljebb odavariálhatjuk: *a szó vagy az írás egyet jelent/jelenthet a tettekkel.*)

Révaival és a Szekfű előadással kapcsolatban azonban még néhány — témánk szempontjából — véletlenszerű eseményre kell utalnunk. 1945. április 12-én halt meg Roosevelt elnök. Ez a nem várt hír Pesten a New York-i rádió április 13-i hajnali adásából vált ismeretessé s az aznap reggel megjelenő lapok közölték. A *Szabad Nép* április 14-i számába Révai József írta a „Roosevelt halálára” c. megemlékezést. — A tárgyhoz kevésbé tartozik, talán még sem felesleges említenünk, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. április 12-én tartotta első budapesti ülését. A következő napra, április 13-ára volt kitűzve a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének ülése. A KV ülésén a rövid tudósításból is kitűnően, Rákosi Máttyás hosszan beszélt az általános politikai helyzetről és a további teendőkről. A szervezeti kérdések között ekkor különítették el a Központi Vezetőségtől a budapesti területi pártbizottságokat; ez a KV-ülés egyesítette véglegesen a budapesti és a debreceni pártvezetőséget és rendezte el újra a Központi Vezetőségen belüli munkamegosztást. A KV-ülésről szóló közlemény utolsóként említi, hogy a *Szabad Nép* felelős szerkesztője, Horváth Márton fölé Révai Józsefet nevezték ki főszerkesztővé.⁶

Bárki azt gondolhatná e sűrű program ismeretében, hogy Révai József nem vett részt Szekfű Gyula előadásán, de Révai aznapi bokros teendői ellenére, délután 3 óra-kor megjelent a Pedagógus Szakszervezet székházában,⁷ s így személyes benyomásai alapján írta meg a „Szekfű Gyula útja” című első főszerkesztői cikkét.⁸

„Szekfű Gyula minapi előadása a Pedagógusok Szakszervezetében megérdemli, hogy ne úgy vegyünk róla tudomást, mint szürke napi eseményről, hanem felfigyeljünk rá és gondolkozzunk rajta. A magyar értelmiségnek az a rétege szólalt meg itt, mely akar

⁴ *Révai József: Szekfű Gyula útja. Szabad Nép, 1945. április 19. sz. 3., valamint Marxizmus és magyarság c. kötetében, Bp. 1946. 240—243.*

⁵ Révai cikkének e vonatkozásairól lásd *Pach Zsigmond Pál: Kontinuitás és diszkontinuitás Szekfű Gyula történetiszemléletében. Új Írás, 1983. 10 sz. 50—51.*

⁶ A Központi Pártvezetőség ülése. *Szabad Nép, 1945. április 15. sz. 4.; Néplap (Debrecen), 1945. április 17. sz. 3.*

⁷ Pach Zsigmond Pál szíves közlése.

⁸ Révai József főszerkesztőként első ízben a *Szabad Nép* 1945. április 15-i (vasárnap) számán szerepel.

tanulni a nemzetet ért katasztrófából. Üdvözljük Szekfi Gyula előadását, mert szolgálta vele a magyar értelmiség újjászületését . . .

Szekfi Gyula, az ideológus és történész, nem áll közel hozzánk. Még megtérésében sem vérbeli demokrata; mint konzervatív mondja ki a marasztaló ítéletet az országvesztő magyar „középosztály” fölött. De éppen abban, hogy konzervatív létére mondja ki az ítéletet és ismeri fel a munkásság és a parasztság nemzetmentő hivatását, van bizonyos erkölcsi és tudományos bátorság, mely előtt meg kell hajolni.

Tudományos és erkölcsi bátorság nélkül — írja a továbbiakban — Szekfi Gyula az utolsó néhány évben nem fordulhatott szembe mindazzal, amit az elmúlt negyedszázad alatt hirdetett . . .

Vannak, akik szerint *Szekfi Gyula* megtérését nem szabad elfogadnunk. A demokrácia szigorú erkölce — szerintük — azt követeli, hogy az új Magyarország eszmei építői és nevelői közé csak azokat engedjük, akiknek múltjában nincsen folt . . . Ha csak azokkal akarnánk együttthaladni, akik nem jobbról jöttek balra, hanem mindig a baloldalon álltak, maroknyi emberen kívül alig volna útítársunk . . . Tisztelet és becsület a maroknyi rendíthetetlennek, de a magyar értelmiség újjánevelésében a becsületes »megtérteknek« nagyobb szerepük lesz, mint nekik . . .

A magyar értelmiség zömének hangulata ma a megriadás és az útvesztés . . . A megtérésre hajlamosakat nem szabad magukra hagynunk és télenül várni, míg beérnek bennünket, hanem elbük kell mennünk.»

Az itt idézettek Révai cikkének pozitívabb töltésű részleteiből valók, ahol azért mindig beiktatódik egy „de” kezdetű közbevetés, amelyben Révai mérlege újra meg újra Szekfi negatívumainak oldalára billen. Cikkének vége felé újlag elismerően írja: „Szekfi Gyula nemcsak megállapítja, hanem helyesli, hogy az ipari munkásság és a parasztság nyomult fel a történelmi középosztály helyére. Hiszi és vallja, hogy a dolgozó osztályok átvesszik és megőrzik a magyar nemzeti kultúrát, hogy a Szovjetunióval való baráti kapcsolatunk új utakat nyit meg a magyar fejlődésnek” — ezt ismét egy „konzervatív” jelzős mondat követi, s az utolsó előtti bekezdés megint csak „de”-vel kezdődik. S ráadásul nem eléggé átgondolt, — félreérthető. Nem tételezzük fel, hogy Révai félreérthetőnek szánta: „De azt sem hallgathatjuk el, hogy Szekfi Gyula még nem ért annak az útnak a végére, melyen elindult”. — Nem fejezzük be a gondolatsort. A záróbekezdésben ismét csak az aggodalmaskodó Révai szólal meg: „. . . a nyugtalanító ellentmondást csak férfias, nyílt önbírálat oldhatja fel. Ha Szekfi Gyula ezt is megtenné, ha át tudná lépni azt a varázskört, melybe saját tudományos munkássága zárja, ha többre tartaná az igazságot és a nemzeti érdeket önnön művénél, több lehetne történetírónál . . .”; — a Révai szerint ebben az esetben Szekfűre váró feladat (az útjátvesztett értelmiség újjánevelése) nem változtat cikke negatív végső kicsengésén. — E disszonáns közbevetések, sőt bekezdések ellenére, Révai cikke sok elismerő megjegyzést tartalmaz Szekfi előadásával és fordulataival kapcsolatban.

Szekfi Gyula nem válaszolt Révainak. Előadása — Révai megjegyzéseivel ellentétben — nem jelent meg nyomtatásban.

Szekfi felkérése az előadásra legkorábban április 5-én este, vagy 6-án történhetett. Így mindössze egy hét állott rendelkezésére a felkészüléshez. Ha ezt netán kevesellte, vagy kényelmetlennek, feszélyezőnek érezte, elháríthatta volna magától a kérés teljesítését. Szekfiúnek nyilvánvalóan már eleve megvolt a mondanivalója, amely egy ilyen átképző tanfolyam bevezetőjéül szolgálhatott. Nem volt más teendője, minthogy vázlatot, jegyzeteket készítsen magának.

Ezúttal csupán Révai cikkének záró elvárásaival kívánunk vitába szállni. Az olvasó az alább következő tudósításokból megítélheti: Szekfi előadása *elfogadható* férfias, nyílt önbírálatnak; *átlépte* azt az állítólagos varázskört, ha ilyen egyáltalán még létezett, amelybe saját tudományos munkássága már aligha zárta be; *többre tartotta az igazságot és a nemzeti érdeket önnön művénél*, s éppenséggel részt vett az útjátvesztett értelmiség újjánevelésében. Mindezt önelhatározásból tette, mondanivalói aligha estek nehezeire; *szavai tetté magascdtak*.

Nem hisszük, hogy Révai felemás sorai különösebben bántották volna Szekfi tudományos önértetét; a kritikához — az alaptalan kritikákhoz is — hozzáadódott már „A száműzött Rákóczi” megjelenését követően és később is. A „Mit vétettem én?” e. egykori öngizolása helyett, — közbeeső kisebb megnyilatkozásait most mellőzve — 1946 januárjában, a *Lenin* halálának évfordulóján tartott első magyarországi megemlékezésen ő méltatta a nagy államférfi érdemeit.

Összegezőként, Révai cikkét — a fentebbiekben jelzett, ma már ellenvetéseket is kiváltó volta ellenére — olyan első, de hosszú ideig követőre nem talált kísérletnek tekintetjük, amelyben bár benne rejlett Szekfi Gyula munkássága új módon való értékelés-

nek lehetősége; egyben akadályja is lett Szekfű Gyula fordulata méltánylásának, a továbbiakban pedig a teljes életmű arnyaltabb értékelésének.

Harmincnyolc év múltán, Szekfű Gyula születésének századik évfordulóján, székesfehérvári emléktábla-avató beszédében Pach Zsigmond Pál személyes emlékei alapján elevenítette fel a szóban forgó előadás forró hangulatát, s a letűnt rendszer „morális bűneit” ostorozta Szekfű Gyula gondolatait emlékezetből részlegesen ekként idézte: „a Horthy-rendszer azt a kettős jelszót, amelyet fennen hirdetett, s amelyre annak idején ő maga is életét tette — a keresztény és nemzeti jelszót csúfosan diszkreditálta.

A keresztény elvet, az emberiség, a humánus elvét a fasizmus embertelenségébe, Auschwitz gázkamráiba fullasztotta. A hazafias eszmét, a nemzeti érdek princípiumát a hitleri Németország kiszolgálóinak hazug, álságos frázisává süllyesztette, nemzetpusztító háborúba veszejtette. Ámde ez nem az elvek csődjét jelentette, hanem az elvek megtagadását. . . . Az emberiség keresztényi elvének, a nemzeti öntudat elvének nem elutasítására, hanem helyreállítására van szükség, egyben újragondolására, újjáértékelésére — az egész ország demokratikus újjáépítésének jegyében, aminek integráns része az iskolai történetoktatás megújítása is”.⁹

E bevezető keretében — amely amúgy is hosszúra nyúlt — nem vállalkozhatunk a *Szabad Nép*, a *Szabadság*, a *Szabad Szó* és a *Népszava* tudósításainak a részletesebb egybevetésére. Egyrészt kiérződik belőlük Szekfű Gyula enyhén archaizáló veretes stílusa, másrészt tetten érhetjük az egyes tudósítókat az elkövetett tollhibákon, vagy éppen a nyomda ördögének jelenlétét észlelhetjük. A szó szerinti szövegegyezésekből részint gyorsirásos előzményekre, más helyütt az azonos gondolatoknak más megfogalmazásban való kifejtésénél csupán kivonatos jegyzetelésre gondolhatunk.

Pach Zsigmond Pál visszaemlékezései szerint, Szekfű Gyula *eredeti* előadását leghevíbebben a *Szabadság* tudósítása adja vissza. A *Szabadság* viszont nem közli a konzultációs kérdésekre adott válaszok között a keresztény, a nemzeti és a szentistváni gondolat eltorzulásaiival kapcsolatos Szekfű-nézeteket. Ezek más lapok közleményeiből rekonstruálhatók.

Meg kívánjuk még jegyezni, hogy az egykorú hírlapok közül a *Kis Újság* egyáltalán nem foglalkozott Szekfű előadásával, az *Új Szó* pedig — akkoriban legalábbis — általában nem tudósított az ilyen jellegű magyarországi eseményekről. A jelentősebb vidéki lapok közül a szegedi *Délmagyarország* és a debreceni *Néplap* még másodközlés formájában sem mutatott érdeklődést az előadás iránt.

„A középosztály eljátszotta a lehetőséget, hogy övé legyen a hatalom”

Szekfű Gyula előadása a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetében

A közoktatásügyi miniszter utasítása híján, a Magyar Pedagógusok Szakszervezete kezdeményezte a *középiskolai történelemtanárok átképzését*. Ennek az átképző szemináriumnak első előadása hangzott el pénteken délután a szakszervezet Múzeum-körúti [helyesen: Múzeum utcai] székházában közel kétszáz főnyi középiskolai történelemtanár előtt, de ismert egyetemi tanárok is helyet foglaltak a hallgatóság soraiban.

Szekfű professzor foglalkozott a történelmi vezető osztályok szerepével a magyar történelemben. Az 1840-es idők kiváló minőségű, magas horizontú középosztálya különösen a század második felében, majd utána még inkább annyira „felvizeződött”, hogy nem tudván betölteni a politikai vezetés szerepét, az első és második világháború katasztrófájába taszította a magyarságot. Mivel így a *középosztály eljátszotta azt a lehetőséget, hogy övé legyen a hatalom, így a munkásság és a parasztság kezébe kell kerülnie a vezetésnek és az említett osztályokra vár a feladat, hogy a további fejlődést kialakítsák.*

Ezután három lejárattott fogalmat ismertetett Szekfű professzor: *nemzet, kereszténység és szentistváni állameszme* fogalmát. Szerinte a *nemzet* fogalmát mindezideig kisajátították a vezető osztályok és kitzasztották belőle a munkásságot és a parasztságot. Ami a *kereszténységet* illeti, éppenséggel azok járatják le, akik az antikrisztus hatalmát szabaddították az országra, a náciizmus és a nyilasizmus képében. A *szentistváni gondolatot*

⁹ Pach Zsigmond Pál: Szekfű Gyula emléktáblájánál. Élet és Irodalom, 1983. május 27. sz. 5.

nem a szomszéd népek közötti megbékélés formájában értelmezték, mint az 1840-es reformnemzedék, hanem a velünk együttélt nemzetiségeink emberi jogainak a megfosztására. Legutóbb is, 1938 után a visszanyert csehszlovákiai és erdélyi területeken a reakció és faszizmus bukott rendszerei nem autonómiát adtak a szlovákságnak és románságnak, hanem még **parlament**i képviselőkhöz sem juttatták őket.

Szekfű professzor végül is adott politikai helyzet konzekvenciáinak a levonására hívta fel a történelemtanárok figyelmét és felkérte őket, hogy a katedrájukon szolgálják a szláv népekkel való megbékélés ügyét.

Szekfű professzor előadását a hallgatóság nagy tetszéssel fogadta.

Az átképző szeminárium következő előadása jövő pénteken lesz, amikor *Ember* István igazgató a modern történelemoktatás alapelveit ismerteti.

(Szabad Nép, 1945. április 14. sz. 2.)

A munkásság és parasztság kezébe került az ország sorsa

Szekfű Gyula vezette be a Pedagógusok Szakszervezetének előadásorozatát

A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének középiskolai tagozata saját kezdeményezéséből előadásorozatot indított a *középiskolai történelemtanárok számára* és így megkezdte a *tanári kar e részének átképzését*. A legnagyobb elismerést megérdemlő munkájukat gyakorlatilag úgy hasznosítják, hogy az *előadásokat litografálják és megküldik az egyes iskoláknak*. A történelemtanárok azután így tankönyv hiányában, ezeket a jegyzeteket használják fel a tanításnál, a demokratikus szellem érvényesítésére. A szakszervezet az átképzés megkezdésével megelőzte a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot, mert a *miniszter feladata lett volna átképző tanfolyamok megindítása az egész tanári kar részére*. Sajnos, ezen a téren a kultuszminiszter részéről még semmi sem történt.

Az előadásorozat bevezető előadását *Szekfű Gyula* tartotta meg péntek délután a szervezett Múzeum utcai székházában, szokatlanul nagy érdeklődés mellett. *Kemény Gábor* szakszervezeti elnök bevezető szavai után *Szekfű Gyula* vizsgálat alá vette azután az ország szempontjából életfontosságú *fogalmakat*, mint például a *nemzet* fogalmát. A nemzet — *Joó Tibor* meghatározásával élve — nem egyéb, mint a *nemzeti öntudatra ráébredt nép*. Az öntudat azonban, amely a műveltséggel áll kapcsolatban, nem elég arra, hogy egy nemzetet fenntartsion; ehhez *hatalom* is kell. Ez a műveltség és hatalom történelmünk kezdetén *egy kis vezetőréteg* kezében összpontosult, a fejlődés későbbi folyamán azonban *egyre nagyobb és nagyobb rétegek lettek részesei*. A XIX. században a *középosztály* szerezte meg magának, a század közepén azonban ez az osztály *nem kívánatos elemekkel erősen felhígult* és ezzel a nemzeti feladatok elvégzésére képtelenné vált. Az elmúlt tíz-tizenöt év alatt is a *középosztály volt az, amely elvesztette józan tájékozódási képességét, képtelenné vált Magyarország világpolitikai helyzetének megítélésére és elkövette azokat a politikai hibákat, tévedéseket és morális bűnöket, amelyek a mai helyzethez vezettek*.

A *középosztály tehát eljátszotta azt a jogot, hogy az övé legyen a hatalom és a vezetés ebben az országban*. Most a magyar *ipari munkásság és a mezőgazdasági lakosság kezébe került az ország sorsa*, az ő feladatuk lesz a nemzeti műveltség fenntartása és a hatalom gyakorlása.

Hangoztatta *Szekfű Gyula*, hogy a *történelemtudománynak le kell vonnia azokat a tanúságokat [sic!], amelyeket az elmúlt esztendőök eseményei szolgáltatnak*. Az országot az orosz hadsereg mentette meg a hitlerizmustól. A német fejlődés olyan irányt vett, hogy Európában hosszú időre senki sem akar tőle tanulni. Nekünk a jövőben az Orosz Birodalommal való kapcsolatainkat kell kiépítenünk. Kétségtelen azonban, hogy a szomszéd szláv népekkel, csehekkel, jugoszlávokkal és románokkal is egészen más viszonyban kell lennünk, mint a múltban. Mindezt figyelembe kell vennie a középiskolai történeti oktatásnak. Annak a két *néposztálynak*, amelynek a hatalom most birtokába került, olyan nevelést kell kapnia, hogy jobban tudja elvégezni feladatát, mint a tönkrement, csődöt mondott *középosztály*. Ez nagy feladata az oktatásnak.

Előadása végén annak a reményének adott kifejezést, hogy a *magyar ipari munkásság és a magyar parasztság nemcsak átveszi a letagadhatatlanul nagy értéket jelentő magyar műveltséget, hanem tovább is fejleszti és annak birtokában méltónak bizonyul a hatalom gyakorlására*.

(Szabadság, 1945. április 14. sz. 4.)

„Három lejáratos fogalom: nemzet, kereszténység, szentistváni gondolat”

Szekfü Gyula előadása a Pedagógusok Szakszervezetében

A felszabadulás óta először lépett a nyilvánosság elé Szekfü Gyula egyetemi tanár. A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetében pénteken délután új történelmi szemináriumot nyitott meg a középiskolai tanárok részére. A volt Baross színház előadótermét zsúfolásig megtöltő közönség lelkesen köszöntötte a neves történetíró és közíró.

Szekfü azt az új nézőpontot világította meg, amelyről már ma is tisztán láthatók a közelmúlt eseményei. Az utolsó évtizedekben életfontosságú fogalmak, mint például a *nemzet, kereszténység és a szentistváni gondolat* teljesen elhasználódtak és élettelen sémákká száradtak. E fogalmak már pontosan az ellenkezőjét jelentették, mint amit eredetileg a Nagy Század szótárában jeleztek.

„Végképpen eljátszotta a jogot”

— Én már megfogadtam az elmúlt évben, hogy nem írom le ezt a szót: nemzet, — annyira hitelét és értelmét veszítette ez a fogalom. A nacionalizmus nagy fordulóját éljük, hosszú évtizedeken, sőt talán évszázadokon át tartó folyamatok éppen most fejeződtek be.

A továbbiakban Szekfü a nemzet fogalmát tisztázza. A középosztály nálunk 1849 után erősen felhígult és az utolsó két évtizedben elvesztette józan tájékozódási képességét, képtelenné vált Magyarország világpolitikai helyzetének megítélésére. Ez a középosztály a legcsodálatosabb kábultságba esett és elkövette azokat a politikai hibákat, tévedéseket és morális bűnöket, amiknek következménye Budapest pusztulása és az ország romlása.

Ez a középosztály nem tudta megtartani és értékesen kihasználni a birtokában lévő műveltségi vagyont. Csődbe került és csődbe juttatta az országot is. Meg volt rá a lehetősége, hogy a legmagasabb nemzeti feladatokat teljesítse. S hogy ezt bűnös könnyelműséggel elmulasztotta, *végképpen eljátszotta a jogot*, hogy ebben az országban övé legyen a hatalom és az irányítás.

„Szélesebb rétegek nyomulnak fel”

— A középosztály elvesztette a csatát, — mondotta Szekfü — s most szélesebb rétegek nyomulnak fel a helyére: az ipari munkásság és a parasztság. Az ő kezükbe kerül a hatalom is. Ez a két társadalmi osztály fogja irányítani egy ma még tisztán nem látható, ki nem alakult formában az ország sorsát.

— Nem tartom kétségesnek, hogy e két fölemelkedő osztály át fogja venni és megőrzi a magyar műveltségi vagyont. Mint ahogy a francia forradalom sem semmisítette meg a nagyszerű francia hagyományokat: a francia logika, a francia világosság tovább él.

Az elsekélyesedett kereszténység

— Visszaélt a középosztály a *kereszténység* fogalmával is. A lelkiélet felbomlott, nem volt kapcsolata külső világgal. Kettévált az emberek élete: a felebaráti szeretet gyakorlása hiányzott a mindennapi életből. Hogy mi lett e kettéválás következménye, az utóbbi évek szégyenletes barbár eseményei élesen megmutatták. Nem hunyhatjuk be szemünket a *zsidókérdésnél*. Nem szabad elfelejtenünk, hogy mi voltunk az az ország, ahol pár hónap alatt százezreket üldöztek azért, mert egy már régebben megcáfolt idegen elmélet szerint azok a százezrek másfajta emberek, mint mi.

„Arculütöttük a szentistváni gondolatot”

— Elszíntelenedett a *szentistváni gondolat is*; ezt nem a szomszéd népek közötti megbékélés formájában értelmezték, mint az 1840-es reformnemzedék, hanem a velünk együttélt nemzetiségeink emberi jogainak a megfosztására. 1938 után arculütöttük ezt a nagyszerű ősi gondolatot a Felvidéken, Erdélyben és a Délvidéken, ahol a reakció

nemcsak, hogy autonómiát nem adott a szlovákságnak és románságnak, hanem még parlamenti képviselőhöz sem juttatta őket.

Szekfű végül arról beszélt, mi legyen most a történettanárok feladata.

— Levonni tiszteleggel és világosan az utolsó szörnyű esztendő tanulságait. Az a tény, hogy a Vörös Hadsereg szabadított fel a német náciizmus álcájával rejtőzött antikrisztus hatalma alól, történelemtanításunk is a Szovjet-Unióval és a környező szláv világgal erősebb kapcsolatba lép.

A történettanár hosszú lejáratra tanítson. Meg vagyok győződve, hogy a *magyar műveltség igen magasfokú*. Ezt azonban nem a most levitézlett és csődbe jutott középosztály termelte ki magából, hanem a régi nagy nemzedék századokon át. Ezt a nagy magyar műveltségi hagyományt védje meg a munkásság, a nép, ne dobja el magától, vigye tovább töretlenül.

*

Szekfű Gyula drámai részletekben bővelkedő előadása mélységes hatást váltott ki a közönségből. Nagy élmény volt. Megrendítően férfias vallomás. Még jól emlékszünk a nyilas uralom előtt írt cikkeire: „Valahol utat veszítettünk . . .” — intett, figyelmeztetett a közelgő veszély okaira. Az elveszett utat a magyarság súlyos áldozatok árán újra megtalálta. S a szégyenletes nyilas terror óta Szekfű Gyula is megtalálta igazi hangját és megnyilvánulási szabadságát.

(Szabad Szó, 1945. április 15. sz. 5.)

Szekfű Gyula: „Az ipari és mezőgazdasági munkásság feladata a nemzeti műveltség fenntartása”

A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete előadássorozatot rendez a középiskolai *történelemtanárok* részére. Az előadássorozat bevezető előadását *Szekfű Gyula* egyetemi tanár tartotta.

— A történettudomány most olyan fejlődési ponthoz érkezett, amikor — úgy mond — egészen új szempontok tárulnak fel előtte. Ennek figyelembevételével kell megvizsgálnunk bizonyos, az ország szempontjából életfontosságú fogalmakat. Ezek között legelső a *nemzet* fogalma. A nemzet nem egyéb, mint a nemzeti öntudatra ráébredt nép — vallotta Jóó Tibor —, az öntudat azonban, amely a műveltséggel kapcsolatos, nem elég arra, hogy egy nemzetet fenntartson, ehhez *hatalom* is kell. A 19. században az úgynevezett középosztály szerezte meg ezt a műveltséget és a hatalmat is.

A középosztály azonban a század közepén nem kívánatos elemekkel erősen felhígult. Az elmúlt 10–15 esztendő alatt azután teljesen elvesztette tájékozóképességét és olyan hibákat követett el, amelyeknek pusztító hatását ma egész országunk érzi.

— Így eljártszotta azt a jogot, hogy ebben az országban övé legyen a hatalom és a vezetés.

— Most a magyar ipari munkásság és a mezőgazdasági lakosság feladata a nemzeti műveltség fenntartása és a hatalom gyakorlása.

— Ugyanilyen csődről beszélhetünk, ha a „kereszténységről” esik szó. Ezt a fogalmat is lejáratta az előző korszak és a jövőben azt kell kereszténységnek tartanunk, amely visszatartja az embereket a gonosz, keresztényietlen cselekedetektől. A szentistváni gondolat sem azt jelentette eredetileg, hogy nekünk magyaroknak kell a nemzetiségek fiait beolvasztani, hanem hogy az országunk területén lakó összes népeknek adjuk meg a teljes önkormányzatot, még a területi önkormányzatot is. Hogy ez nem történt meg, az a mi hibánk és ennek tudatában kell a történelemtudománynak levonni azokat a tanulságokat, amelyekre az elmúlt esztendő eseményei szolgálták. A német nép képtelen a kulturális fejlődésre és a vezetésre, így a jövőben a felszabadítóink birodalmával való kapcsolatainkat kell kiépítenünk. De kapcsolatot kell teremtenünk az orosz birodalom mellett a szomszéd szláv népekkel is, hogy a hatalomhoz jutott két új néposztály; fiai már e történet szemléletben nevelődjenek.

(Népszava, 1945. április 15. sz. 2.)